

recenze

**Neil Gilbert /
*Lucie Hošková***

**Mary Holmes /
*Jaroslava Hasmanová Marhánková***

**Eliška Tomalová /
*Štěpán Strnad***

**Jehuda Bauer /
*Zbyněk Tarant***

Lucie Hošková

A Mother's Work

GILBERT, Neil (2008): *New Haven: Yale University Press*

Neil Gilbert, profesor působící v Berkley, se zaměřuje převážně na problematiku sociálního státu, sociálních služeb a sociální péče. Jeho kniha *A Mother's Work* s podnázvem *How Feminism, the Market, and Policy Shape Family Life* se zabývá sociálními a ekonomickými podmínkami mateřství. Gilbert zde překročuje tradiční pohled na sladování rodinné a pracovní sféry a posouvá tak debatu o možných problémech a jejich řešeních do další roviny. Místy se až provokativním způsobem snaží přimět čtenáře hlouběji se zamyslet nad otázkou, nakolik je současný kontext, v němž se realizuje mateřství, vytvářený a pracně udržovaný těmi, kterým zakonzervovanost a zkonstatělost nastolených struktur vyhovuje, a nakolik vzniklý sociální tlak určuje volbu životního stylu a mění roli mateřství. V souvislosti s danou problematikou řada sociologů vznesla otázky, které nemohou zůstat nezodpovězeny. Jsou děti ekonomicky výhodné? Jak se změnil poměr času věnovaného práci a rodině? Jak se změnila služby zajišťující péči o děti? Kdo z toho profituje? Právě na tyto otázky se snaží kniha *A Mother's Work* odpovědět.

Prvním tématem knihy je sociální kontext a proměny, které přinesla kontraktivní revoluce, zlepšení lidských práv a postavení žen na trhu práce. Gilbert podává výčet novinových článků a výzkumů zabývajících se tématem „nové éry mateřství“, které ukazují, že úspěšné ženy často po dětech netouží. Nebere to však jako jediný možný model a na obranu uvádí, že si některé ženy s vynikajícím kariéram postavením užívají stereotypní roli žen / matek / pečovatelek a rozhodnou se pracovat pouze na částečný úvazek, aby se mohly více věnovat rodině. Nicméně není pochyb, že opačný trend převládá.

Trendu úspěšných žen navíc napomáhá obraz současného životního stylu šířený médii, přičemž míra plodnosti souvisí s politickým, kulturním a vzdělanostním backgroundem. To Gilbert vtipně ukazuje na seriálových hrdinkách *Sexu ve městě*, kde je trend bezdětnosti a nezávislosti prezentován jako vzor pro moderní ženu (s. 23).

V návaznosti na teorii preference Gilbert dělí ženy do čtyř kategorií dle způsobu sladování práce a rodiny, přičemž je patrná inspirace rozdělením žen Cathrine Hakim. První skupinu tvoří matky *tradiční* mající více dětí, které mateřství chápou jako životní poslání a které přijímají tradiční rozdělení genderových rolí. Protipólem jsou individualistické úspěšné ženy zaměřené na úspěch v práci, jejichž ambice jen těžko uspokojí zisky z manželství a rodičovství. Gilbert je nazývá „*postmoderní* ženy své doby“ a charakterizuje je plnou ekonomickou nezávislostí, vlastním majetkem a bydlením, často bezdětné. Pomezí tvoří *neotradiční* ženy mající obojí – děti a zpravidla práci na poloviční úvazek, přičemž preference k jednomu či druhému pólu se mohou měnit s věkem a s finanční situací rodiny. Poslední skupinou jsou *moderní* matky, často čtyřicátnice s jedním dítětem investující více do kariéry než do rodiny. Tímto rozdělením žen Gilbert implicitně naznačuje, že za současných podmínek plnohodnotně skloubit práci a rodinu, jak je ženám mylně podsouváno, nelze, protože se ručička vah vždy více přiklání k jednomu či druhému.

Autor knihy si dále klade otázku, zda je model sladování práce a rodiny tak, jak je ženami praktikován, skutečně to, po čem ženy touží. Současný diskurz vyzdvihuje sociální, ekonomické a emocionální výhody placeného zaměstnání, avšak Gilbert se ptá, zda jsou skutečnou výhodou pro všechny ženy nebo jde o klady oceňované pouze úzkou skupinou žen. Společnost mnohými prostředky podporuje matky k co nejkratšímu přerušování placeného zaměstnání a implicitně je tak vybízí k přijetí mužského modelu. Gilbert upozorňuje na fakt, že ačkoliv tento model může vyhovovat ženám kariéristkám, přináší jen málo výhod matkám, které preferují sekvenční model rodinného a pracovního života. Stejně tak střední či nižší třída se v něm zhlédne jen těžko, neboť jejich práce není mnohdy spojena ani s finančním, ani s emocionálním uspokojením (s. 101 – 103). Apel na současnou rodinnou politiku, aby vytvářela více uznání pro práci matek a možnosti, které by je v pracovní sféře zrovnoprávnily s muži, je jeden z klíčových bodů knihy. Autor upozorňuje, že silnější preference některých žen pracovat neznámá, že jim model rodinného života, který mají, plně vyhovuje, což dokládá výzkumy, dle kterých přáním řady studovaných žen nebylo zůstat bezdětnými, naopak po dětech toužily (s. 36). Navrhuje proto zaměřit se spíše na to, jak jsou ženy spokojené s volbou, kterou učinily, a co by si ve skutečnosti přály. Některé mateřství odloží a řada z nich dítě prostě nestihne. Zároveň vytýká současnému diskurzu přehlížení jiných alternativ a opomíjení možnosti sekvenčně skloubit obě přání žen.

Druhou část knihy otevírá téma kapitalismu a jeho dopadu na rodinu a následuje autorova polemika se Schumpeterem. Gilbert souhlasí, že kapitalismus nutí lidi k racionálním rozhodnutím, čímž jde proti tradičním rodinným hodnotám a životaschopnosti rodiny vůbec. Klade si ale otázku, stejně jako řada sociologů před ním, proč mají nejvíce

děti chudší vrstvy, pro které jsou děti finančně nákladné? Gilbert je optimistický a příčinu vidí ve vyšších citových investicích nižších vrstev do rodiny. Na druhou stranu však poukazuje na fakt, že sociální stát se stal byznysem kapitalismu a jeho součástí je i mateřství a rodina. Moderní sociální stát navíc změnil osobní náklady a nejistotu spojenou s volnou soutěží a chrání tak oběti kapitalismu. Gilbert naopak silně nesouhlasí s Schumpeterovým tvrzením, že skryté benefity, které kapitalismus vytváří, stojí mimo racionální kalkul a pochybuje, zda vůbec skryté benefity existují.

Domácí práce představující více než polovinu ekonomických aktivit společnosti jsou převážně zajišťovány ženami. Čas strávený s dětmi je u matek v domácnosti dvojnásobný. Jakmile ženy zasvěti více času zvýšení svého lidského kapitálu, který by uplatnily na trhu, věnují méně času domácnosti. Tím se objevují se snahy o rovnostářské zapojení mužů a žen do domácích aktivit, popřípadě o přenesení domácích povinností na vnější subjekty. Kapitalismus vychází vstříc ženám matkám a živí v nich mylnou představu, že mohou mít práci i rodinu. I když se rodinné politiky tváří, že usilují o zlepšení podmínek participace žen na pracovním trhu, v podstatě jde o motivaci žen neopouštět placené zaměstnání nebo pouze na minimální dobu a zároveň vytvořit další pracovní místo v podobě chůvy. Dle Gilberta ve chvíli, kdy se domácí práce staly komoditou mající ekonomickou hodnotu, začala růst participace kapitalismu na těchto aktivitách. Babbysitting, školky, volná pracovní doba, čistírny a fast-foody mající ženám pomoci skloubit rodinu a práci plní ve skutečnosti jiný úkol – podpořit kapitalismus, který v lidech vyvolá touhy nového typu, neboť z dříve luxusního zboží činí skrze svoje mechanismy věci nezbytné (s. 56).

Dalším tématem druhé části knihy je feminismus a změny nastartované hnutí žen za rovné příležitosti. Očekávání vycházející z idey genderové rovnosti zdůrazňující psychologické zisky ze zaměstnání byly a jsou vytvářeny zaměstnaneckými elitami a téměř úplně přehlížejí sociální a psychologické zisky z péče o dítě, jeho výchovu a práce v domácnosti. Argumentují obyčejností a fádností domácích prací, ale Gilbert oponuje, že mohou být zábavnější a kreativnější než to, co dělají oni. Nesouhlasí s výrokem některých sociologů, že péči o rodinu vnímají ženy více negativně než placené zaměstnání (s. 107). Předpoklad, že samotnými ženami je práce matky podceňována a placená práce naopak nadhodnocována, není platný pro všechny ženy, ale opět jen pro elitu dosahující vysokého postavení, statusu a kariéry. Gilbert důrazňuje, že pokud zaměstnanecké elity mluví o radosti z práce, měly by dodat, že tím miní radost z jejich zaměstnání, které má jen málo společného s prací uklízeček, sekretářek a číšnic – s prací, kterou má většina žen (s. 116). Zaměstnání tak nenaplňuje ženy větším pocitem štěstí, spíše je činí ekonomicky nezávislými. Na druhé straně je činí nesoběstačnými a závislými na tržní ekonomice, neboť potřebují stát a soukromé subjekty, aby za ně vykonávaly práci, kterou ženy dříve zvládly bez cizí pomoci. Pocit nezávislosti je tak maskováním závislosti na jiných subjektech.

Navíc proč by vlastně ženy měly chtít mít dítě, když dnešní náklady na dítě snižují jeho utilitu? Gilbert oponuje, že mateřství jako biologický imperativ opomíjí problematiku nákladů a zisku. Kloní se k názoru, že psychický zisk štěstí z mateřství může

převážít náklady, neboť láska k dítěti je nesrovnatelná s jiným druhem lásky a odlišná od jiných altruistických aktivit (s. 78–81). Dle Gilberta je volba mít dítě – ano či ne – mylná. Jde spíše o úvahu teď nebo později, což v důsledku tlaku kapitalismu vede řadu žen k trvalé bezdětnosti nebo pouze k jednomu dítěti. Avšak kalkulují skutečně ženy takto? A jak třídí jednotlivé hodnoty a jejich náklady a zisky? Nebo se pouze ptají, zda si teď mohou mateřství dovolit? Hlavní otázkou, která podle autora knihy trápí většinu žen, není zda plně přijmout mužský model a vzdát se mateřství, ale zda přijmout sekvenční model rozdílných časových období či model souběžný. Bohužel tvůrci sociální politiky propagují spíše mužský model. Rovněž mateřské výhody tak, jak jsou dnes společnosti předkládány, jsou dle Gilberta formovány elitou, jejíž životní a ekonomické podmínky se jen málo podobají pracující střední třídě. Flexibilní pracovní doba, home-office atd. jsou tudíž pro většinu matek v jejich zaměstnáních nevyužitelné. Gilbert danou problematiku označuje za nosné těžiště práce řady akademiků, politiků a novinářů produkujících teorie a návody, jak udržet v rovnováze rodinný a pracovní život (s. 103).

V závěrečné části knihy se Gilbert věnuje srovnání demografického chování a sociálních politik jednotlivých států. Pohlíží na problematiku z mezinárodní perspektivy a navrhuje několik změn kontextu, v němž se celá debata odehrává, aby zahrnovala širší oblast sociálních hodnot a podporu, které by lépe umožnily sladit rodinný a pracovní život. Péče o děti jako substituce mateřství a zároveň tržní prvek je tak klíčovým aspektem sociální rodinné politiky. V 70. a 80. letech obecný diskurz zdůrazňoval dobrý vliv zástupné péče na rozvoj dítěte. V dnešní době řada výzkumů naopak dokládá silnou souvztažnost mezi nemateřskou péčí a případnými problémy. Gilbert poukazuje na fakt, že i když evropské státy mají mnohem delší mateřskou než USA nebo Kanada, míra porodnosti v některých státech EU je na hladině „demografické sebevraždy“ (s. 140). Pokles porodnosti má rovněž vliv na rodinný život. Lidé jsou méně spojeni rodinnými vazbami, zmenšuje se základna pro sociální, emocionální i finanční podporu a tuto funkci přebírá stát, na který je vyvíjen stále větší tlak na poskytování těch služeb, které dříve patřily do sféry rodiny. Gilbert považuje za pravděpodobné, že míra porodnosti půjde opět nahoru a odkazuje na Easterlinovu hypotézu, která tvrdí, že s poklesem porodnosti se zvýší možnost a blahobyt lidí, což v důsledku povede ke zvýšení porodnosti. Argumentem proti je, že sociální postoje mohou ovlivňovat plození dětí více než ekonomické zisky a náklady. A právě tyto postoje se v posledních dekádách změnily.

Gilbert se následně zabývá spojitostí mezi prostředky vynaloženými na rodičovskou podporu a fertilitou. Zastává názor, že na míru porodnosti má větší vliv zajištění denní péče o děti všeho věku než růst participace žen na trhu práce. Gilbert dělí uvažování o sociální politice do tří skupin dle toho, jaký význam připisují sociálním benefitům. První skupinu tvoří *věřící* - ví sice, že pouze státní podpora nezaručí posílení rodinného života, na druhé straně věří, že bez státní podpory bude míra porodnosti ještě klesat. Naopak *skeptické* nesouhlasí, že jakákoliv rodinná politika může výrazně ovlivňovat rodinné chování. Dle skeptiků ti, co zohledňují rodinnou politiku, opomíjejí kulturní

faktory, kohabitace a specifika pracovního trhu. Poslední skupinu tvoří ti, kteří *nevěří*, že jsou rodinné politiky opravdu pro-rodinné. Jako první důvod uvádějí, že pro řadu žen není možné harmonicky skloubit práci a rodinu, spíše to pro ně znamená větší fyzické nasazení. A druhý, tato politika má pouze zvýšit pracovní participaci žen, tudíž podporuje více trh než rodinu. Navíc nutnou podmínkou pobírání výhod je zapojení se do pracovního procesu před otěhotněním. To, že se matky starají o děti, může být spíše výsledkem státní podpory než mateřské lásky.

Pravdou je, že pro-rodinná politika je z velké části zacílena na matky, které se snaží skloubit rodinu a práci, zatímco existuje jen málo sociálních benefitů pro bezdětné ženy preferující postmoderní životní styl a pro ženy v domácnosti. Dle Gilberta je přínosná pouze pro ženy s určitými preferencemi, a to ženy neotradiční či moderní, zatímco ženy tradiční a postmoderní ovlivňuje jen málo. Kloní se k názoru, že sociální politika je výrazným podnětem pro ženy, které chtějí mít děti a zároveň i práci. Domnívá se, že bez podpory státu by tak na děti rezignovala i velká část žen neotradičních, jímž současná pro-rodinná pomáhá zharmonizovat práci a rodinu. Predikuje, že míra fertility poroste, přilne-li více žen k tradičnímu životnímu stylu. Otázkou zůstává, zda je to v současné době vůbec možné. Mnohem realističtější se zdá být nastolení nových podmínek mateřství.

Odborníci se shodují, že je třeba provést určitou reformu a nalézt alternativy k mužskému modelu realizace kariéry. Gilbert navrhuje několik řešení. Prvním je rodinná politika spojená s politikou genderové neutralizace – zajištění nemateřské péče o děti, flexibilní pracovní doba, placená mateřská dovolená atd. V podstatě jde o vylepšení současného stavu či popis toho, o co se současná společnost snaží. Druhou cestou je dle Gilberta snížení nebo odstranění genderových nerovností v rodině a na pracovním trhu, což by ženám umožnilo zvládat obojí. Příkladem jsou reformy mateřské dovolené, kterou mohou (v některých zemích musí) čerpat i muži. Další nabízenou možností je podpora sekvenčního modelu práce a rodiny, který však není výhodný pro všechny, neboť v určitých zaměstnáních je dlouhé přerušování kariéry téměř nemožné, obtížné je i pro ženy, jejichž plat je hlavním příjmem rodiny. Jako nejlepší řešení Gilbert vidí zvýšení flexibility a rozšíření rodinné politiky za rámec podpory žen, které jsou orientované na práci. Toho dle něj vyžaduje usnadnění tranzice ženské práce mezi rodinou a pracovním trhem, ochranu matek, které se rozhodnou zůstat s dětmi doma, a obnovu ekonomické hodnoty mateřství. Navrhuje proto vyplácet relevantní mateřské dávky, čímž by se smazala nevýhoda žen, které se rozhodnou mít dítě (s. 172). Větší benefity by dle Gilberta přiměly více matek zůstat s dětmi doma. Na závěr si Gilbert klade otázku, zda je možné některé z alternativních řešení prosadit tak, aby vedlo k rovným důsledkům mateřství a otcovství. Nevidí to jako zcela reálné, neboť ti, kteří požadují rovnocenné rozdělení výhod a nevýhod, stále narážejí na nesouhlas vlivných a tento odpor se podaří jen těžko zlomit.

Kniha *A Mother's Work* stojí za pozornost nejen těch, kteří se podobné problematice věnují, ale jistě si najde své čtenáře i v jiných oblastech, neboť převádí problematiku sladění práce a rodiny do žité každodennosti. Přínosem knihy je komplexnost

příčin a dopadů vnějších vlivů na mateřství a nastínění úvah o mateřství různých sociálních vrstev. Kniha se snaží mapovat současné podmínky, v kterých se realizuje mateřství, nalézt konfliktní body a navrhnout k nim alternativní řešení. Jistě se najde někdo, komu seznam předložených řešení nepřijde úplný a odpovědi na autorem vznesené otázky vyčerpávající. Připomeňme si, že toto ani nebylo cílem knihy. Autorovým záměrem bylo rozšířit pro-rodinnou agendu zvážením alternativních pojetí sladění práce a rodiny a zohledněním odlišných zájmů žen a přimět čtenáře podívat se na problematiku z jiné perspektivy. A to se mu velmi dobře povedlo.

Gilbert, Neil (2008): *A Mother's Work*, New Haven: Yale University Press. ISBN 978-0300-11967-1

Jaroslava Hasmanová Marháňková

Rutina genderu nejen v každodenním životě

HOLMES, Mary (2009): Gender and Everyday life. London: Routledge.

Koncept genderu a genderová studia formující se kolem něj prošly dramatickým rozvojem od šedesátých let, kdy psychiatr Robert Stoller ve své práci poprvé použil pojem gender pro označení aspektů sexuality, které jsou primárně naučené, rozvíjí se až po narození a odkazují tak ke vlivu kultury spíše než k biologickým základům. Dichotomie pohlaví a gender se od té doby, především díky práci Ann Oakley ze sedmdesátých let (u nás dostupná v překladu práce Pohlaví, gender a společnost) stala nedílnou součástí každé učebnice sociologie. Mary Holmes navazuje na tuto tradici knihou, která je přehledným a čtivým úvodem do problematiky genderu. Kniha je určena především studentům, čemuž je uzpůsobena i forma, kterou autorka volí. Celou knihou se jako linka vine přístup, který autorka přirovnává k sociologické imaginaci Charlese Wrighta Millse. Tu chápe především jako historickou komparaci. Autorka tak v knize hojně využívá odkazy na historický vývoj genderových vztahů a proměn maskulinity a feminity. Můžeme diskutovat, nakolik tento přístup vyčerpává obsah pojmu sociologická imaginace, pravdou ale zůstává, že v kontextu cílů, které si kniha klade a publika, na niž se obrací, se jedná o metodu vhodnou. Odkaz na variabilitu a proměnlivost genderových rolí a vztahů dobře ilustruje nesamozřejmost toho, co to znamená být mužem a ženou na různých místech a v různém častě. Zdánlivá přirozenost mužských a ženských rolí je nejlépe dekonstruována odkazem na jejich neustále proměňování. V tomto ohledu tak odbočky k historickému komparování jednotlivých jevů fungují jako vhodná cesta ke kritickému promýšlení genderových vztahů.